

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

12 (1) 2025

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 05.01.2025

Kabul tarihi | Accepted: 20.02.2025

Yayın tarihi | Published: 25.02.2025

Meryem Yıldız

<https://orcid.org/0000-0002-1246-3374>

Expert Art Historian, Bodrum Municipality - Directorate of Zoning and Urbanisation - Conservation Implementation and Inspection Office, Türkiye, mrymyldz1990@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Yıldız, M. (2025). Bodrum'da İnşa Edilen Osmanlı Dönemi Yapılarına Bir Örnek: Çiftlik Mahallesi'nde Yer Alan Sarnıç. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12 (1), 992-1009. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15629615>

Bodrum'da İnşa Edilen Osmanlı Dönemi Yapılarına Bir Örnek: Çiftlik Mahallesi'nde Yer Alan Sarnıç

Öz

Çalışmanın konusu sarnıç, yuvarlak planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. Tek giriqli kapı aksı ile yapı içerisine girilmekte olup, sarnıç haznesine inmeyi sağlayan merdiven, yapıda depolanan suyun yöre halkı tarafından teminini sağlamaktadır. Ayrıca merdiven; belli dönemlerde içerisinin temizlenmesi için hazneye ulaşımı rahatlıkla sağlaması açısından önemli bir mimari eleman olarak karşımıza çıkmaktadır. Su gözleri olarak nitelendirilen küçük boyutlu pencereler sayesinde sarnıca yağmur suları depolanmaktadır. Ayrıca bahsi geçen su gözleri, havalandırma ve aydınlatma görevi de görmektedir. Su gözleri, belli aralıklar ile iki sıra halinde (hazne duvarı ve kubbe kasnağının birleştiği noktalara ve kubbeye) sıralanmıştır. Bodrum yöresel mimarisinde sıkça karşımıza çıkan, moloz taşlarla yığma tekniğinde inşa yöntemi, çalışmanın konusu olan sarnıçta da görülmektedir. Bodrum'da inşa edilen birçok sarnıç, bahsi geçen üslup özelliklerini bünyelerinde barındırmaktadır. Osmanlı Dönemi'nde Bodrum'da inşa edilen, insanların su ihtiyacını uzun yıllar karşılayan, mimari ve sanat tarihi açısından önemli bir yere sahip olan sarnıçlar, işlevsel yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Dönemi, Bodrum, Su, Depolama Alanı, Sarnıç

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

An Example of Ottoman Period Buildings in Bodrum: Cistern in Çiftlik Neighbourhood

Abstract

The cistern subject of the study has a round plan and is covered with a dome. It is entered into the building with a single entrance door axis; and the staircase that allows descent to the cistern reservoir provides the water stored in the structure by the local people. In addition, the staircase is an important architectural element in terms of providing easy access to the cistern for cleaning in certain periods. Rainwater is stored in the cistern thanks to the small sized windows characterised as water holes. In addition, the aforementioned water eyes also serve as ventilation and lighting. The water eyes are arranged in two rows at certain intervals (at the points where the chamber wall and the dome pulley meet and on the dome). The method of construction with rubble stones in masonry technique, which is frequently encountered in Bodrum local architecture, is also seen in the cistern, which is the subject of the study. Many cisterns built in Bodrum have the aforementioned stylistic features. The cisterns built in Bodrum during the Ottoman Period, which met the water needs of the people for many years and have an important place in terms of architecture and art history, appear as functional structures.

Keywords: Ottoman Period, Bodrum, Water, Storage Area, Cistern

Giriş

Tarih boyunca su, insan hayatını etkilen en önemli faktörlerden biridir. Tarımla birlikte yerleşik hayata geçen insanoğlu, suya yakın yerlerde konumlanmaya başlar ve yaşam kaynağı olan su, mimari unsurların şekillenmesinde önemli bir etki yaratır. Olumsuz hava şartları, doğal afetler, savaşlar ve insanı etkileyen bir dolu unsur; suyun insan yaşamının olduğu alanlara taşınması, bu alanlarda depolanması ve daha rahat kullanım imkânı sağlaması açısından birçok mimari yapının şekillenmesine katkı sağlar. Sarnıçlarda, bu mimari yapılardan bir tanesidir. Suyun depolandığı mekânlar olan sarnıçlar, ihtiyaçtan kaynaklı tasarlanmış yapılardır.

Bodrum’da yer alan sarnıçların büyük bir çoğunluğu varlıklarını koruyarak günümüze ulaşmış, büyük bir çoğunluğu ise kullanılmamaktan kaynaklı, olumsuz hava şartları ve doğal afetlerinde etkisi ile deformasyona uğramıştır. Çalışmanın konusun olan; 2017 yılında Bodrum’da meydana gelen deprem sonucunda ağır hasar alan ve zaman içerisinde kubbesi tamamen çöken sarnıç; yerinde incelenerek fotoğraflanmış ve mimari özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Restorasyon aşamasında yapılacak olan uygulamalar tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma ile ilgili literatür taraması yapılmış ve bulunan kaynaklar özenle incelenmiştir. Bodrum’un farklı bölgelerinde inşa edilen sarnıçlar ile ilgili genel araştırmalar yapılmıştır.

Bodrum; tarihi, coğrafyası, kültürü ve yaşam şekli ile birçok bilimsel araştırmaya kaynaklık etmekte olup, köklü ve zengin tarihi ile her alanda adını duyurarak, sanatsal değerleri ile önemli bir konuma sahiptir. Yapılan araştırma ve incelemelerden de anlaşılacağı üzere,

Bodrum’da geçmişten günümüze suya ve su kaynaklarına verilen önem merkez ve beldelerde yapılan tarihi sarnıçlar ile gözler önüne serilmektedir. Bodrum İlçe sınırları içerisinde inşa edilmiş olan sarnıçlar; günümüzde de niteliğini korumakta ve yapılan akademik çalışmalara ışık tutmaktadır.

1. Mimari Özelliği ve Kısa Tarihine Genel Bir Bakış

Sarnıç; Arapça “s-h-r-c” (ص-ه-ر-ج) kökünden türeyen, “Sihric” (صهرج) kelimesi; çukur yerde su toplanması için yapılan havuz, yer altında su hazinesi manalarına gelmektedir. Osmanlı döneminde, Türkçeye geçişte tahrifata uğrayarak “Sahrîc” ve “Sahrînc” şeklinde telaffuz edilirken kullanım süresi içerisinde “Sarnıç” halini almıştır. Sarnıçlar, yağmur ve kar sularını biriktirmek gerektiğinde kullanmak amacıyla genellikle yer altında kârgir olarak inşa edilen havuzlardır. Osmanlı Dönemi mimarlık tarihi terminolojisine yazdığı sözlükle katkı sunan Celal Esad Arseven, Istılâhât-ı Mi’mâriyye eserinde “sarnıçlar, binaların altına yapılan su mahzenleridir” şeklinde bir tanımlama yapmıştır (Ulaş, 2023). Yazların kurak geçtiği Ortadoğu’da Fırat, Dicle ve Nil gibi suyu bol nehirlerin kenarında kurulmuş olsa da hemen her yerleşim biriminde dinlenmiş temiz su saklamak için sarnıçlara ihtiyaç duyulmuştur. Daha çok yüksek yerlere yapılan kalelerde ve bir kısmı çöllerden geçen kervanların yaygın olduğu yıllarda su depolamanın hayati önemi bulunmaktadır. Şehir ve kalelerde nüfusa göre bazen çok sayıda, bazen sayıca az fakat hacmi büyük sarnıçlar yapılmıştır. Eski Orta Doğu şehirlerinin sarnıçlar sayesinde varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir. Devamlı güneş altında kalması suyun çabuk bozulmasına yol açtığı için genellikle sarnıçların üzeri kapalıdır veya yeraltına yapılmıştır (Bektaşoğlu, 2013). İnsanlığın tarih boyunca baş etmek zorunda kaldığı problemlerin başında gelen susuzluk veya suya erişim zorluğu dünyanın muhtelif yerlerinde ve farklı tekniklerde sarnıçların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Kentin çok önemli olan su ihtiyacının karşılanması için inşa edilen gerek açık gerekse kapalı sarnıçlar, tarihte zaman zaman savaş tehdidi altında kalabilmektedir. Bu sebeple sarnıçlar, kentin dağılım ve yerleşim alanlarının belirlenmesinde önemli veriler ortaya koymaktadır. Açık sarnıçlar; açık hava su toplama ve dağıtım havuzu olarak adlandırılabilir. Dört tarafı kalın duvarlarla çevrili olan bu yapılar dikdörtgen veya kare planlı olabilir. Yapılış amaçları yağmur veya sel sularını biriktirmek olan açık sarnıçların ihtiyaç halinde suyun şehir kanallarına aktarımının sağlandığı havuzlar olduğu düşünülmektedir. Kapalı sarnıçlar, suyun isale hatlarından veya kemerler vasıtasıyla şehir merkezine taşınmasının ardından yer altında biriktirilmesi için yapılan depolama alanlarıdır. Suya ulaşımın kolay olması açısından saraylar, kiliseler, medreseler, konaklar vb. gibi kalabalık veya önemli yapıların altlarına inşa edilmişlerdir (Kerim & Sümeyye,

2018). Eski Anadolu şehirlerinin hemen hepsinde ve bilhassa yüksek kayalık arazilerde inşa edilen kalelerde, zemini oymak veya zemin üzerinde yapılan yüksek duvarlı havuzlar meydana getirmek suretiyle, üstü kapalı veya açık sarnıçların tesis edildiğini görmekteyiz. M.S. II. yüzyıla ait Telmessos'taki sarnıçlar, M.Ö. XIV ve XIII. yüzyıllara ait Hattuşaş'taki Hitit Dönemi sarnıçları dikkat çeken örneklerdir (Bektaşoğlu, 2013, s. 95). Türkiye; tarihinin hemen her döneminde kalan, evrensel bir kültür mirası niteliğindeki su yapılarıyla bu alanda dünyanın en önde gelen açık hava müzelerinden biri niteliğindedir. Van yöresinde; MÖ. 800'lerden kalma Şamram Kanalı, Urartu dönemi barajlarının bazılarıdır (Öziş & Arısoy & Alkan & Özdemir, 2008). Antik dönemlerden itibaren çeşitli şekillerde ve boyutlarda yapılan sarnıçların en anıtsal örneklerine ise Roma ve Bizans dönemlerinde rastlanılmaktadır (Güngör, 2021). Roma dönemine gelindiğinde su yollarının yapımı; gelişen inşa teknikleriyle hızlanmış ve uzak mesafelerden suyun getirilmesi için su kemerleri, suyun depolanması için ise sarnıçlar yapılmaya başlanmıştır (Güngör, 2021). Roma kentlerinde bulunan anıtsal çeşmeler (Nymphaeum) bir çeşit su depolarıdır. Antik Side kentindeki Nymphaeum sanat değeri çok yüksek ve çok güzel planlanmış harika bir su deposudur. Sarnıç, konusunda en büyük gelişme Bizans Dönem'inde İstanbul'da görülmektedir. Kent içinde kalıntısı bugün bize ulaşan sayısız sarnıç vardır. Bunların en büyük ve muhteşemi, içi boşaltılarak bugün ziyarete açılan Sultan Ahmet semtindeki Yerebatan Sarnıcı'dır. İstanbul kentinde surlar içinde su depolayan üç adet açık su sarnıçları bulunmaktadır. Sarnıçlar yönünden diğer zengin bir bölgede Silifke ve civarıdır. Silifke'de Bizans Dönemi'nden kalma Tekirambar olarak bilinen dev su deposu ile Mersin'in Erdemli İlçesi sınırları içerisinde yer alan, Corycos kentindeki büyüklü küçüklü sarnıçlar bunlara örnektir. Su depoları kapalı olduğu gibi havuz şeklinde açık olarak da görülmektedir. Buna Niğde'de yer alan Antik Tyana kentinde su depolayan ve Roma Havuzu olarak bilinen yapı örnek gösterilebilir (Bildirici, 2009). Su mimarisinin en muhteşem yapılarını inşa eden Romalılar kemerlerle taşıdıkları suyu toplama havuzlarında biriktiriyor, oradan kanal ve künklerle şehre dağıtıyordu. Bizanslılar bu sistemi daha da geliştirmişler ve kemerlerle dışarıdan su getirerek sık sık gerçekleşen kuşatmalar sırasında susuz kalmaması için İstanbul'u sayısı yüzü geçen sarnıçlarla donatmışlardır (Bektaşoğlu, 2013). Roma döneminde bütün ülkeye yayılmış yapılaşma, bu dönemde başkent İstanbul'da toplanmıştır. İmparator Justinien (527-565) devrinde başkent İstanbul'da eskiden kalan su yolları onarılmış, sarnıçlar yapılarak sur içindeki kentte su depolanmıştır. Justinien devrinde yapılmış Yerebatan (Bazilika) Sarnıcı 80.000 metreküp hacmi ile bir mühendislik harikasıdır. İstanbul'da Bizans Dönemi'nden kalma daha pek çok sarnıç kalıntısı bulunmaktadır. Ayrıca kapalı sarnıçlar yanında bir çeşit su çukuru

olan açık sarnıçlarda da su depolanmıştır. Bu açık sarnıçlardan İstanbul kentinde üç adet bulunmaktadır (Bildirici, 2009). Bunlar; Aetius Su Haznesi, Aspar Su Haznesi, III. Hagios Mokios Su Haznesi'dir (Bektaşoğlu, 2013). Anadolu Selçuklu Devleti'nde de su yapılarına önem verilmiş, bu önem başkent Konya'nın içme suyu şebekesinde görülmektedir. Kentin batısından gelen sular Havuzlu Han adlı bir depoda toplanarak kentin çeşmelerine dağıtılmıştır. Ancak bu şebekenin günümüzde kalıntıları kalmamıştır. Osmanlı Devleti'nde; Kanuni Sultan Süleyman zamanında cami ve su yapılarının başyapıtları inşa edilmiştir. Roma ve Bizans dönemlerinden kalan suyolları kentin su ihtiyacını karşılayamaz duruma gelmiştir. Osmanlı Sultanı, büyük Türk Mimarı Sinan'ı (1490-1588) su sorununu çözmek için görevlendirmiş olup, böylece kentteki eski suyolları, su kemerleri onarılmış, yenileri yapılmıştır (Bildirici, 2009). Geçmişte bu yapıların inşa edilmesi kadar, kullanılan su kaynakları da önemsenmiştir. Su kenarlarında konumlanmayan yerleşmelerde her zaman kaynakların tükeneyeceği endişesi duyularak yakın civardan şehirlere su getirilmiştir. Roma ve Osmanlı Dönemlerinde, dönemin teknolojisiyle inşa edilmiş suyolları ile taşınan su, sarnıçlarda toplanarak buradan çeşme, sebile ve şadırvanlara dağıtılmıştır. Osmanlılarda bu sistemin sürekliliği, Su Yolu Nazırlığı adlı bir kurumla sağlanmıştır (Yaprak, 2009). Anadolu'da günümüze ulaşan tarihi sarnıçlar çoğunlukla XVI yüzyıl Osmanlı Dönemi'ne tarihlenmektedir. Bu sarnıçlar Selçuklu geleneği ile kentte (Aydın Cihanoğlu Camii Sarnıcı-1756, Konya Ferit Paşa Sarnıcı-1902 gibi) kamusal yapılarda ancak çoğunlukla kırsal alanda bulunmaktadır. Osmanlı ordusunun su ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiş sarnıçlar kervan ya da ordu yolları üzerindedir ve günümüzde bazıları besi hayvanlarının içme suyu için kullanılmaktadır. Kentteki su yapılarından İstanbul-Taksim sarnıçlı su dağıtma sistemi ve bu sistemi besleyen Topuz, Büyük, Ayvat, Kirazlı, Topuzlu, Valide ve Yeni barajları ve Mimar Sinan'ın eserlerinden Edirne'deki 35 km. uzunluğunda Taşlımüsellim sutaşıma sistemi günümüzde de işlevini sürdürmektedir. Gaziantep'te XIII. ve XVI. yüzyıllar arasında inşa edildiği düşünülen, şehrin yeraltı su sistemini oluşturan livas (yeraltı su kanalları) ve kasteller (livasların kullanıma açıldığı havuzlar, çeşmeler) dönemin önemli su mühendisliği eserlerinden olduğu için Doğa Koruma Merkezi geçici listesindedir. XVII yüzyılda Mimar Sinan'ın onardığı Kırkçeşmeler, XVIII yüzyılda genişletilen İstanbul Halkalı ve Ferhat su sistemlerinde olduğu gibi Osmanlılar, Roma Dönemi su yapılarını da ıslah etmişlerdir. Osmanlı Devleti, durgun suyu sağlıklı bulmadıkları için Roma ve Bizans sarnıçları önemini yitirmiş, kapalı sarnıçların birçoğu depo ve imalathane, açık sarnıçlar mesire alanı olarak kullanılmıştır. Saray ve bahçelerin altındaki sarnıçlar yeşil alanların, kırsaldaki sarnıçlar tarım alanlarının sulanmasında özgün kullanımını günümüze değin sürdürmüştür. Osmanlı

sarnıçları, Bizans sarnıçlarından farklı olarak, yapının bir kısmı toprağa gömülüdür. Sarnıçların kubbe ya da tonoz biçimiyle tasarlanan çatının menfezlerinden yağmur suyu iç mekâna alınmış ve depolanmıştır (Elerman, Yazıcı & Gültekin, 2022). Batı ve Güney Anadolu bölgelerinde özellikle Denizli, Aydın, Muğla ve Antalya çevresinde kümbet adıyla anılan ve Türk devrinde inşa edilmiş olduğu anlaşılan çok sayıda sarnıcın varlığı bilinmektedir. Moloz taşla yapılan ve iç yüzeyleri horasan harcıyla sıvalı bulunan bu yapıların çoğu küçük boyutludur. Kare, sekizgen, daire veya dikdörtgen planlı olan sarnıçların çoğunun üzeri sivri kubbe veya tonoz örtülüdür. Antalya-Burdur yolu üzerinde üç önemli sarnıç tespit edilmiştir. Muğla civarında özellikle yol kenarlarında sıkça rastlanan sarnıçlar sivri kubbeli formlarıyla dikkat çekmektedir (Bektaşoğlu, 2013). Yerel bilgilere göre sarnıçlar; Bodrum Yarımadası'nda ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman'ının Rodos Seferi sürecinde ordunun su ihtiyacının karşılanması için inşa edilmeye başlanmıştır ve bu ilk örneklerin mimarının Mimar Sinan olduğuna inanılmaktadır. Bu ilk örneklerden günümüze ulaşabilen az sayıda kitabeli sarnıçlardan en erken 1722'ye tarihlendirilmektedir. Farklı kaynaklara göre sayıları 300 ve 474 arasında değişen Bodrum yöresi sarnıçlarına ilişkin Bizans sarnıçlarıyla karşılaştırıldığında çok az sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir. Rodos Seferi sırasında lojistik su destek yapıları olarak inşa edilen bu yapıların, sonrasında da hayrat olarak yapımının yaygınlaştığını, Bodrum Yarımadası'nda suyun bol olduğu dönemlerde toplanıp, kıt olduğu kurak dönemlerde kullanılmasına, suyun ve yaşamın sürdürülebilirliğine katkı sağladığını anlıyoruz (Çamur, 2019). Muğla'ya özgü bir yapı türü olan kubbeli sarnıçlar, Bodrum'da Türk Dönemi'ne özgü su yapılarının başında gelir. Harçlı moloz taşlardan yapılmış, yuvarlak ve dikdörtgen planlı olmak üzere iki ayrı tipi olan sarnıçların yaygın tipi kubbeli olanlardır. Eski ticaret veya göç yollarındaki yerleşim güzergâhlarında seyahat eden insanların ve hayvanların su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilen sarnıçlar, harçlı moloz taş ve tuğla malzemeden inşa edilmiştir. Kubbe altında, yüksek silindirik duvar altında birkaç basamakla inilen su haznesi bulunur. Giriş kapısından havuz tabanına basamaklarla bağlanan merdiven farklı kotlardaki suya ulaşma amacından başka, havuzun temizliği içinde kullanılarak su depolama haznesinin geçirimsizliği sağlanırdı. Sarnıçlarda su toplama eylemi kubbe üzerine düşen yağmur sularının kubbe altındaki küçük pencere açıklıklarından içeri süzülmesi ve yerüstü sularının beden duvarı altındaki açıklıklardan girerek içeride toplanmasıyla gerçekleşir. Sarnıçlarda ayrıca kapı açıklığı üzerinde yer alan yapım tarihi ve yaptıran hakkında bilgi veren kitabesi de bulunmaktadır (Diler, 2007).

2. Sarnıcın Coğrafi Konumu ve Tarihçesi

Sarnıç; Muğla İli, Bodrum İlçesi, Çiftlik Mahallesi, Ak Toprak Mevkii'nde yer almakta olup, 158 ada, 9 parsel (eski: 685 parsel) numarasına kayıtlıdır. Yol kenarında kalan sarnıç, camiye cephe vermektedir (Şekil 1). Sarnıç'ın yapım tarihi ve yaptıran kişi ile ilgili bilgi, belge araştırması yapılmış, sarnıç yerinde incelemiş ve atmış yaş üstü mahalle sakinleri ile görüşülmüş olup, sarnıcın yapım yılı ve yaptıran kişi hakkında herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Yapının tarihlendirilmesine ışık tutması açısından, Muğla Kültür Envanteri I-II-III (Diler, 2013) kitapları incelenmiş ve yapılan çalışmalar içerisinde kitabeli sarnıçlar tespit edilip, listelenmiştir (Tablo 1). Kitabeli sarnıçların yapım yılları (Tablo 1) dikkate alındığında; taşınmazın XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başlarında inşa edildiği düşünülebilir. Ayrıca İslam dini ile Türk toplum geleneklerinin birleşmesi sonucu; hayratlar da su dağıtma, temizliğin önemi ve abdest alma gibi yaşam biçimlerinin etkisi ile bölgelerin önemli zatlardan tarafından adını yaşatmak için su yapıları inşa edilmiş ve bu sayede su yapılarının sayısı artmıştır. Listede (Tablo 1) yer alan sarnıçlara ait kitabelerin çoğunda; sarnıçların hayır amaçlı inşa edildiği yazmakta olup, çalışmanın konusu olan sarnıcında bahsi geçen tarihler arasında hayır amaçlı inşa edildiği yüksek ihtimaldir.

Tablo 1: Bodrum'da Yer Alan Kitabeli Sarnıçların Listesi (Yıldız, 2025).

Mahalle	Kitabede Yazan Tarih	Kitap Adı ve Cilt No	Sayfa No
Konacık	29 Nisan 1901	Muğla Kültür Envanteri III-1	167
Konacık	1816-1817	Muğla Kültür Envanteri III-1	168
Konacık	1816-17	Muğla Kültür Envanteri III-1	169
Bitez	1824-25	Muğla Kültür Envanteri III-1	202
Ortakent	1898-99	Muğla Kültür Envanteri III-1	279
İslamhaneleri	1898	Muğla Kültür Envanteri III-1	548
Yalıkavak	1843	Muğla Kültür Envanteri III-2	864
Yalıkavak	5 Mayıs 1889	Muğla Kültür Envanteri III-2	947
Yalıkavak	1883	Muğla Kültür Envanteri III-2	1017
Yalıkavak	1792-93	Muğla Kültür Envanteri III-2	1019
Gündoğan	1888-89	Muğla Kültür Envanteri III-2	1094
Göktürkbükü	1772-73	Muğla Kültür Envanteri III-2	1200
Torba	1841	Muğla Kültür Envanteri III-2	1301
Torba	1880-81	Muğla Kültür Envanteri III-2	1309

Torba	1864-65	Muğla Kültür Envanteri III-2	1314
Torba	1864	Muğla Kültür Envanteri III-2	1315
Kızılağaç	Onarım Tarihi: 30.03.1973	Muğla Kültür Envanteri III-2	1449
Kızılağaç	Yapım Yılı: 1917 Onarım Tarihi: 1972	Muğla Kültür Envanteri III-2	1488
Mumcular	1769-70	Muğla Kültür Envanteri III-2	1568
Mumcular	1811	Muğla Kültür Envanteri III-2	1571
Mumcular	1837-38	Muğla Kültür Envanteri III-2	1589
Mumcular	1893-94	Muğla Kültür Envanteri III-2	1592
Mumcular	1800-1801	Muğla Kültür Envanteri III-2	1610
Mumcular	1810	Muğla Kültür Envanteri III-2	1623
Mumcular	1806-7	Muğla Kültür Envanteri III-2	1640
Mumcular	1906-7	Muğla Kültür Envanteri III-2	1676

Sarnıç; Muğla Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 22.05.2008 tarih ve 4042 sayılı kararı ile I. Grup yapı olarak tescillenmiştir. Aynı Koruma Bölge Kurulu’nun 15.04.2010 tarih 5922 sayılı kararı ile uygun bulunan, Yalıçiftlik I. Etap Koruma Amaçlı İmar Planı içerisinde kalmaktadır. Sarnıç; tarihi, kültürel ve mimari yapı tarzı bakımından kendisine has özellikler taşımaktadır. Bu yüzden yapının korunması ve günümüzde de yaşatılarak, gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Şekil 1: Uydu Görüntüsü (<https://parselsorgu.tkgm.gov.tr>)

3. Plan ve Cephe Özellikleri

Sarnıç, daire planlı olup, yuvarlak kasnak biçimli gövdeye kubbe oturmaktadır. Kubbe tepe noktasında alem bulunmaktadır. Sarnıç'ın hazne bölümü toprak altında yarı gömülü şeklinde inşa edilmiştir (Şekil 2). Altmış yaş üstü mahalle sakinleriyle yapılan görüşmelerde; 21 Temmuz 2017 yılında Bodrum'da meydana gelen depremde ağır hasar alan Sarnıç'ın, 2017 yılı içerisinde kubbesinin tamamen çökmüş olduğu, beden duvarlarının büyük çoğunluğunun yıkıldığı öğrenilmiştir (Şekil 3).

Şekil 2: Depremden Sonra Ağır Hasar Alan Sarnıç (Bodrum Belediyesi-Koruma, Uygulama ve Denetim Bürosu, 2017)

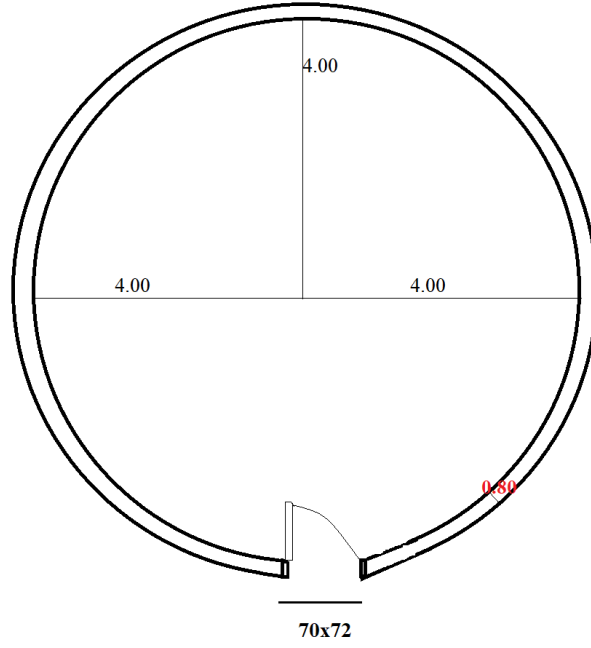

Depremden sonra hazne duvarı ve kubbe kasnağın çok az bir kısmı günümüze ulaşmış olup, bu kısımlarda derin çatlaklar mevcuttur. Sarnıç, irili ufaklı moloz taş malzeme ile bindirme örgü tekniği ile inşa edilmiştir. Sarnıç beden duvarları ve kubbesinin; örme tekniği yığma, yapı malzemesi kaba ve ince yontu taştır. Moloz taşlar; çamur harç ile bir araya getirilmiştir. Depremden sonra; yapının hazne duvarları mevcut durumunu korumuş olup, üst örtüyü desteklemek için yükseltilmiş kubbe kasnağının belli bir bölümü yıkılmış, kalan kısımlar ise ağır hasarlıdır (Şekil 3).

Şekil 3: Deprem Sonrası Zamanla Çöken Kubbe (Yıldız, 2024)

Şekil 4: Plan Görüntüsü (Yıldız, 2025)

Depremden sonra kubbenin çökmediği zamanlara ait görseller incelendiğinde, Sarnıç'ın dış cephesinin kireç ile sıvandığı görülmektedir. Yöre halkı ile yapılan görüşmelerde; 40-50 yıl önce Sarnıç'ın dış cephesinde kireç badana olmadığı ve ilerleyen zamanlarda Bodrum'un beyaz evleri ile uyumlu olması için kubbe de dâhil olmak üzere taş duvarlarına kireçle badana yapıldığı belirtmişlerdir (Şekil 2, Şekil 5).

Şekil 5: Kireçle Sıvanan Dış Cephe (Bodrum Belediyesi- Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu, 2017)

Sarnıç'ın hazne (su depolama kısmı) duvarları moloz taş ile örülmüş ve taş duvarın üzeri su geçirmez sıvayla sıvanmıştır. Altmış yaş üstü mahalle sakinleri ile yapılan görüşmelerde;

eski tuğlaların yakılarak öğütüldüğü ve içerisine kum, kireç, büyükbaş hayvanlardan elde edilen kılın eklenmesiyle bir sıva oluşturulduğundan bahsedilmiş olup, sarnıcın iç hazne duvarlarının bu sıva ile sıvandığı belirtilmiştir. Sarnıcın hazne duvarlarında kullanılan sıva ayrıca yalıtım özelliği de göstermektedir (Şekil 6-7).

Şekil 6-7: Hazne Bölümünün Sıvalı Duvarı (Yıldız,2024)

On basamaklı merdiven ile Sarnıç'ın hazne zeminine inilmektedir. Merdiven girişten haznenin orta kısmına kadar uzanmaktadır. Mahalle sakinleri ile yapılan görüşmelerde; merdiven sayesinde sarnıçtan su alındığı ve suyun çekildiği dönemlerde sarnıç temizliği ve hazne zemininde oluşan çamurun dışarı atıldığı belirtilmiştir. On basamaklı merdiven, kalın blok taşlardan inşa edilmiş olup, zamanla deformasyona uğrayarak, aşınmadan ve kırılmadan kaynaklı köşelerinde kıvrımlar oluşmuş ve merdiven basamaklarında yer yer dökülmeler mevcuttur (Şekil 8-9).

Şekil 8-9: On Basamaklı Merdiven (Yıldız, 2024)

Su gözleri olarak nitelendirilen küçük boyutlu pencereler sayesinde sarnıca su depolanmaktadır. Su gözleri; belli aralıklar ile iki sıra halinde hazne duvarı ile kubbe kasnağının birleştiği noktalara ve kubbeye açılmıştır. Hazne duvarı ve kubbe kasnağının birleştiği noktaya açılan su gözleri, dikey şekilde dikdörtgen formlu, su toplama açıklıkları olarak görev yapmaktadır (Şekil 10).

Şekil 10: Su Gözleri (Yıldız, 2024)

Kubbe duvarına açılmış su gözleri ise yatay şekilde dikdörtgen formludur. Bahsi geçen pencereler, yapının beden duvarlarına açılan pencerelere oranla daha büyük olup, aydınlatma ve havalandırma görevi de görmektedir. Kubbenin çökmesi sonucu su gözlerinin büyük bir çoğunluğu yıkılmıştır (Şekil 11). Sarnıcın kubbesi çökmeden önceki fotoğrafları

incelendiğinde; hazne duvarı ve kubbe kasnağının birleştiği noktalara açılan su gözlerine rastlanılmamıştır. Fotoğraflarda sadece kubbeye açılan su gözleri görülmektedir. Yerinde yapılan incelemelerde; hazne bölümünden bakıldığında yerleri belli olan su gözlerinin, dışarıdan bakıldığında görülmediği tespit edilmiş olup, bahsi geçen su gözlerinin yol yapımı esnasında kot artması sonucu yolun altında kaldığı tespit edilmiştir (Şekil 10, Şekil 11).

Şekil 11: Kubbesi Çekmeden Önce Su Gözleri (Bodrum Belediyesi-Koruma Uygulama Denetim Bürosu, 2017)

Mahalle sakinleri ile yapılan görüşmelerde; depremde önce sarnıcın “su deposu” olarak işlevine devam ettiği öğrenilmiştir. Ayrıca alanın eğimli bir arazi yapısına sahip olması sonucu yol yapılmadan önceki süreçlerde toprak zemine ve sarnıcın kenarlarına oluklar açtıklarını, yağmur sularını bu oluklardan su gözlerine doğru yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Su sorunu çeken yöre halkı bu uygulama ile hazne bölümünün yağmur suları ile daha çabuk dolduğunu ve depolanan suyu; çamaşır yıkama, hayvan sulama ve içme suyu olarak kullandıklarını söylemişlerdir. Sarnıcın tek su kaynağının yağmur suları olduğu belirtilmiştir. Yapılan incelemelerde de su haznesi bölümünde herhangi bir oluk veya gelir-gider ağzına rastlanılmamıştır.

Kubbesi çekmeden önceki fotoğrafları incelediğinde; Sarnıcın giriş açıklığı lento görevi gören düz atkı kemerlidir. Giriş açıklığının kenarlarındaki düzgün kesilmiş kesme taş bloklar; atkı kemer ile bütün olarak değerlendirildiğinde söve görünümü vermektedir. Sarnıcın dikdörtgen formlu, küçük bir kapısı vardır. Kapı önünde dikdörtgen formlu düzgün kesilmiş

kesme taştan kapı eşiği bulunmaktadır. Deprem sonrası kubbenin çökmesi sonucu; kapı açıklığının olduğu cephede yıkılmış olup, giriş aks düzenlemesinden günümüze sadece dikey olan tek kesme taş blok kalmıştır. Kubbesi çökmeden önceki fotoğraflar incelendiğinde; sarnıcın tek kanatlı demir kapısı olduğu görülmüş ve kapının alınlık kısmı açık şekilde, demir hatlarla çerçeve formunda tasarlanmıştır (Şekil 2, Şekil 12-13). Altmış yaş üstü mahalle sakinleri; sarnıcın ilk kapısının ahşap olduğunu ve zaman içerisinde ahşap kapı kullanılamaz hale geldiği için yaklaşık 40 yıl önce daha dayanıklı bir malzeme olan demir kapı ile değiştirildiği belirtmişlerdir. Yapının inşa sürecinde bulunmayan fakat ilerleyen yıllarda ihtiyaç halinde eklenen eklentiler; nitelikli ve kullanıldığı dönemde ilk ve özgün olma özelliği taşıyor ise dönem eki olarak değerlendirilmekte olup, demir kapının takıldığı tarih göz önünde bulundurulduğunda kapının dönem eki olduğu aşikârdır.

Şekil 12-13: Depremden Önce ve Sonra Dikdörtgen Formlu Giriş Açıklığı (Bodrum Belediyesi-Koruma Uygulama ve Denetim Bürosu 2017/Yıldız, 2025)

Sonuç

Bodrum’da yuvarlak ve dikdörtgen planlı olmak üzere iki ayrı tipi olan sarnıçların yaygın tipi kubbeli olanlardır. Eski ticaret veya göç yolları üzerindeki yerleşim güzergâhlarında seyahat eden insanların ve hayvanların su ihtiyacını karşılamak amacıyla inşa edilmiştir. Sarnıçlarda; kubbenin oturduğu, yüksek silindirik gövdenin altında, birkaç basamakla inilen su haznesi bulunurdu. Giriş aksı ile hazne merkezine doğru uzanan merdiven farklı kotlardaki suya ulaşma amacından başka, havuzun temizliği içinde kullanılırdı. Sarnıçlarda su toplama eylemi kubbe üzerine düşen yağmur sularının kubbe altındaki küçük pencere açıklıklarından içeri süzülmesi ve yerüstü sularının beden duvarı altındaki küçük pencere açıklıklarından girerek haznede toplanmasıyla gerçekleşirdi. Bazı sarnıçların kapı açıklığı üzerinde kitabesi

bulunmakta ve kitabe de yapım tarihi ile yaptıran hakkında bilgiler yazmaktaydı (Diler, 2007). Çalışmanın konusu olan sarnıç; özellikle kış aylarında yoğun yağışların olduğu dönemlerde mahalle sakinleri tarafından çevresine açılan oluklar ile daha fazla yağmur suyu toplamaktaydı. Böylece yağın yağmur drene edilerek sarnıca doldurulurdu. Yöre halkı dolan suyu; yapının içine inilerek ya da kuyulara uygulanan çıkırık gibi su çıkarma araçlarının yardımı ile alırlardı. Günümüzde yıkılmış olan Sarnıç; yakın zamana kadar yöre halkı tarafından kullanılmakta ve su depolama görevini sürdürmekteydi.

Yapı ile ilgili restorasyon önerileri;

- Depremden sonra kubbesi tamamen çöken sarnıcın; rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmalıdır. Bu süreçte ayakta kalan taş duvarların olumsuz hava şartlarından etkilenmemesi için koruma çatısı yapılması, yapının kurtarılması açısından oldukça önemlidir.
- Depremden sonra; yapının temel duvarları sağlamlığını korumuş olup, üst örtüyü desteklemek için yükseltilmiş hazne duvarlarının (kasnak bölümü) belli bir bölümü yıkılmış, kalan kısımlar ise ağır hasarlı olup, derin çatlaklar mevcuttur. Kubbe ve beden duvarlarının bir kısmının yıkılması sonucu; yapı içerisine ve dışına dağılan moloz taşlar, restorasyon uygulaması esnasında tekrar kullanılmalıdır. Restorasyon esnasında yuvarlak kasnak biçimindeki gövdesinin ayakta kalan kısımları sağlamlaştırılmalıdır. Duvar ve kubbe inşa aşamasında eksik kısımlar; aynı malzeme ile orijinaline uygun tamamlanarak, yapıda bütünlük sağlanmalıdır.
- Sarnıç'ın dış cephesi kubbe dâhil olmak üzere, sonradan beyaz kireç ile badana yapılmıştır. Restorasyon uygulaması sırasında; dış cephe orijinaline uygun olarak taş duvarları görülmeli ve yapının orijinal hali korunarak yapıda bütünlük sağlanmalıdır.
- Restorasyon uygulaması esnasında; hazne duvarlarına sıva raspa yapıldıktan sonra hazne duvarına uygulanan müdahaleler ve kullanılan malzeme farklılıkları tespit edilerek çözümlenmeli, farklı yapı malzemelerinin kullanılmış olması halinde, duvar orijinal haline getirilerek yapıda bütünlük sağlanmalıdır. Duvar uygulaması orijinaline uygun şekilde tamamlandıktan sonra duvar yüzeyi horasan harcı sıvanmalı ve yapının orijinalliği korunmalıdır.
- On basamaklı merdiven kalın blok taşlardan inşa edilmiş olup, zamanla deformasyona uğrayarak, aşınmadan kaynaklı köşelerinde kıvrımlar ve kırılmalar oluşmuş, yer yer dökülmeler mevcuttur. Yapı orijinalliğini korumak için yapının mekânsal bütünlüğüne zarar verilmeden dönem özellikleri de dikkate alınarak, deformasyona uğrayan

basamaklar orijinaline uygun olarak onarılmalı ve eksik olan veya kullanılmayacak durumda olan basamaklar orijinaline uygun malzeme ile değiştirilmelidir.

- Restorasyon uygulaması esnasında; pencereler (su gözleri); orijinal ölçü ve malzemeler dikkat alınarak onarılmalıdır. Depremden sonra kubbenin tamamen çökmesi sonucu; hazne duvarı ve kubbeye açılan pencere sayısı net olarak tespit edilememiş olup, projelerinin hazırlanması esnasında bu hususlarda dikkate alınarak, pencere sayısı belirlenmeli, orijinal haline sadık kalınarak uygulamalar yapılmalıdır.
- Yapılan inceleme ve araştırmalarda; yapının su haznesi bölümünde herhangi bir gelir-gider ağzına rastlanılmamıştır. Restorasyon uygulaması esnasında; hazne kısmında gelir-gider ağzına rastlanması durumunda uygulamalar bu kapsamda değerlendirilmeli ve orijinal haline sadık kalınarak uygulamalar tamamlanmalıdır.
- Kubbenin çökmesi sonucu; kapı açıklığının olduğu cephe yıkılmış olup, giriş aks düzenlemesinden günümüze sadece dikey olan tek kesme taş blok kalmıştır. Restorasyon uygulaması esnasında; orijinal kapı açıklığı formuna sadık kalınarak, dikeyde ve yatayda tek parça kesme taş blok kullanılarak, dönem özelliği olan düz atkı kemer uygulanarak, yapıda bütünlük sağlanmalıdır.
- Restorasyon uygulaması sırasında; yapı silüetini etkilemediği için daha dayanıklı ve kullanışlı olması nedeni ile dönem eki olan demir kapı tercih edilerek yapıda bütünlük sağlanmalıdır.

Yapılan araştırma ve incelemeler neticesinde; restorasyon uygulaması esnasında yapıya uygulanan müdahaleler ve kullanılan malzeme farklılığı tespit edilerek çözümlenmeli, yapı elamanları orijinal haline getirilmelidir. Restorasyon aşamasında yapılan uygulamalar yapı bütünlüğüne müdahale edilmeden ve orijinal duvar ve diğer yapı elemanlarına zarar verilmeden mekânın tümüne uygulanarak, yapıda bütünlük sağlanmalıdır.

Osmanlı Dönemi'nde bazı sarnıçlar asli işlevleri dışında imalathane, atölye ve depo olarak kullanılmıştır. 14 Ağustos 1825 tarihli belgede, Sultan I. Ahmet vakfında olan Binbirdirek Sarnıcı'nın, eskiden olduğu gibi yeniden ipek ve ibrişim bükücü esnafına kiraya verilmesi hakkında karar verilmiştir. Diğer bir belgede, 3 Nisan 1901 tarihinde Hazine-i Celile Vezne Umumiye Dairesinde çalışan Kuponlu Maaşat ashabının çektiği zorluk nedeniyle metruk su hazinesinin maaş ita odası (maaş ödeme odası) yapılmasına karar verilmiştir. Sarnıçların fonksiyonu dışında kullanımı ile alakalı en ilginç belge 9 Ocak 1913 tarihlidir. Belgede; Terkos'dan gelen su kullanılmaya başladıktan sonra lokantaya çevrilen Hazine-i Evrak bahçesindeki sarnıcın, yangına karşı alınan tedbirler kapsamında tekrar asli işlevine

kazandırılması, bu kapsamda lokanta için açılan pencere ve kapısının kapatılması istenmiştir. Sarnıçlar geçirmiş olduğu bu dönüşümler Osmanlı kamu idaresinin pragmatik yaklaşımları ile yapıları değerlendirmiş ve yeniden işlev vererek hayatlarını sürdürmelerine katkı sağlamış oldukları biçiminde değerlendirebilir (Ulaş, 2023). Teknolojinin gelişmesi ile birlikte suyun konutlara ulaşımı kolaylaşmıştır. Bu nedenle işlevini yitiren su yapıları önemini yitirmeye başlamıştır. Günümüze ulaşanların tarihi su yapıların birçoğu ise kullanımına ihtiyaç duyulmadığı için sosyo-kültürel ve ekonomik sorunlar nedeniyle işlevini sürdürememektedir. Özgün işlevini kaybetmiş ya da zaman içerisinde deformasyona uğramış, yıkılmış tarihi su yapıların korunması gerekliliği açıktır. Öncelikli olarak, tarihi su yapılarının özgün işlevini sürdürülmesi amaçlanmalıdır. Bu durum mümkün değil ise, Osmanlı Dönemi'nde de uygulanan, günümüzde de hala devam eden tarihi yapılara mekânsal özellikleri ile uyumlu yeni işlevler verilmelidir. Bu süreçte tarihi yapılara daha az müdahale gerektiren uygulamalar yapılarak sürdürülebilirliği sağlanmalı, yeniden işlevlendirilme sayesinde korunarak yaşatılmalı ve kamunun kullanımına sunulmalıdır.

Kaynaklar

- Bektaşoğlu M. (2013). *Anadolu Şehrinin Su Yapıları*. Aski Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Bildirici M. (2009). *Tarihi Su Yapıları*. Çevre ve Orman Bakanlığı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Çamur, K. C. (2019). Suyumuzun Sürdürülebilir Yönetimi ve Kent Planlama İlişkisi Üzerinde Bodrum'un Geleceğine Yönelik Bir Değerlendirme. *Bodrum Su Paneli*, 68-80.
- Diler, A. (2007). *Bodrum Kentsel Sit Halikarnassos Muğla Kültür Envanteri-I*. Kültür ve Turizm Bakanlığı- Muğla Üniversitesi- Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Diler, A. (2013). *Bodrum Yarımadası Arkeolojik ve Sanat Tarihi Kalıntıları Muğla Kültür Envanteri III-1/III-2*. Kültür ve Turizm Bakanlığı- Muğla Üniversitesi-Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Elerman, O., Yazıcı, G. T., Gültekin, T. N. (2022). Su Yönetiminde Alternatif Su Kaynağı Sarnıçlar: Bodrum Yarımadasından Örnekler. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 14, 510-533.
- Güngör, S. S. (2021). Osmanlı Su Mimarisi ve İstanbul'daki 19. Yüzyıl Su Yapıları. *Türk Hidrolik Dergisi*, 5 (1), 32-48.
- Kerim, A. & Süme, V. (2018). İstanbul'un Eski Su Kaynakları; Sarnıçlar. *Türk Hidrolik Dergisi*, 2 (2), 1-8.
- Öziş, Ü., Arısoy, Y., Alkan, A., & Özdemir, Y. (2008). Türkiye'deki Tarihi Su Yapılarının Evrensel Önemi. *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi*, 555-566.

Ulaş A. (2023). *Osmanlı Belgeleri Işığında İstanbul Yer Altı Yapıları*. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yaprak, N. (2009). *Tarihi Kent Merkezlerindeki Su Yapılarının Koruma Problemleri İzmir Kemer Altı Örneği* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.